

נתן צבי פרידמן

ירשתם אותה — וישבתם בה

[8]

אור גדול וחדש האיר את שמי היהדות בארץ ובתפוצות כאשר זכינו כי גבולות הארץ, כפי שנקבעו בתורתנו הקדושה, חזרו לרשותו של עם ישראל על-ידי ניסי ה' ונפלאותיו המרובים שעשה לישראל עם קרובו באותם ימים גורליים בהם עמדו כל ארצות ערב ואמרו "לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד", חס ושלום. וקרה הנס הגדול, ונהפוך הוא, ביום אשר שָׁבְרוּ אויבי היהודים לשלוט בהם, שלטו היהודים המה בשונאיהם.

שתי הפתעות גדולות הדהימו אותנו מאז: אחת לחיוב — ואחת לשלילה. ההפתעה הראשונה היתה, כי במשך ימים ספורים, של מלחמת הערבים נגדנו, סובבה ההשגחה העליונה את דרכי האויב בצורה זו, שכל הארץ, מהרי חרמון עד נחל מצרים מן הים ועד הירדן, חזרה כולה לחיק עם ישראל. ההפתעה היתה גדולה לכל העולם. לעומת זמן החורבן המתואר בכתבי קדש (איכה ד) בו לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבוא צר ואויב בשערי ירושלים, כך בימי הישועה הגדולה לא האמינו יושבי תבל כי עמי ערב יעשו צעדים חפזים ובלתי הגיוניים כאלה, שיביאו אחר כך לנצחוננו של עם ישראל על ירושלים עיר הקודש ועל כל הארץ.

בסליחות לבה"ב אומר בעל הפזמון: ישראל נושע, ומתוך צרה המציאם פדות ורווחה. ומיוסד על דברי המדרש (שוחר טוב): שנו רבותינו, מתוך כעס — רצון, מתוך רוגז — רחמים, מתוך צרה — רווחה. ומבאר שם המדרש מקורם מן הכתוב, מתוך צרה — רווחה, שנאמר: עת צרה היא ליעקב וממנה יושע. הליכוד של הרגע האחרון במחנה הערבים בין ירדן למצרים, שהביא מבוכה נוראה על-ידי הכיתור השלם נגדנו, הצרה הזאת הביאה את הרווחה, את שחרור ירושלים עיר קדשנו עד הירדן: עת צרה היא ליעקב — וממנה יושע!

תהליך הנצחון הגדול הזה הדהים את העולם הגדול במהירותו, בבחינת "אני ה' בעיתה אחישנה" (ישעיהו ס), נצחון שהושג במשך שעות וימים

ספורים, אשר לא נראה כן גם בימינו, בעידן התפתחות אמצעי הלחימה לממדים בלתי משוערים, וגם אצל עמים גדולים וכבירים. לא האמינו כל יושבי תבל! ההפתעה השניה — לשלילה.

מאז הנצחון הגדול, מאז אשר כל שטחי ארצנו הקדושה נמצאים בידי עם ישראל ונתקיימה אצלנו הבטחת "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך" "וראו ממך", הרי דוקא בתוככי עם ישראל נשמעים קולות כאילו יש מקום למסור משטחי הארץ המובטחת, לידי הערבים. לא האמינו כל יושבי תבל, ולא האמנו אנחנו בעצמנו, כי יבוא יום ואנו נצטרך לדון ולשכנע את אחינו בני ישראל, כי הארץ הזאת המובטחת לנו מפי הגבורה, לאבותינו לאברהם יצחק וליעקב, ולנו לזרעם אחריהם, לדורות עולם, כי אנו נודקק לבוא ולהתווכח עם עצמנו ובשרנו על החוב הקדוש להחזיק בכל שטחי ארצנו ללא שיור!

[ב]

מצות עשה היא בתורה (הרמב"ן בספר המצוות) לרשת את הארץ אשר נתן ה' לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נניחנה ביד זולתנו מן האומות או ביד השממה. והוא אמר להם "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם" (במדבר לג), ופרט אותה להם במצוה הזו, כולה בגבולותיה ובמיצריה, כמו שאמר: "ובוא הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים" וגו'; שלא יניחו ממנה מקום.

בזמן האחרון התנהל וויכוח, האם יש מקום לפרסם דעת תורה והלכה בעניין החזקת שטחי הארץ לצמיתות.

יתכן שיש מקום לומר, כי בעיות מסויימות שייכות לתחום המדיני והבטחוני, ועל קברניטיהם לקבוע ולהחליט בנדון ההוא. לא כן בנוגע להחזקת שטחי הארץ. מאחר כי כל עיקר זכותנו והסתמכויותנו בעניין ארץ ישראל היא על יסוד התורה וההלכה, שהקדוש ברוך הוא נתנה לנו לאברהם ליצחק וליעקב ולזרעם אחריהם עד עולם, ממילא כל מה שקשור עם שחרור הארץ והחזקתה שייך לתחום התורה וההלכה.

שחרור הארץ והחזקתה שניהם ממקור אחד נובעים ואין להפריד ביניהם. אותו הפסוק ואתה ההלכה הקובעת את זכותנו על ארץ קדשנו, שם נקבע גם שאין זכות ורשות למישהו לוותר על שעל אדמה מארצנו הקדושה! בספרות ההלכה יש דיון מעמיק על דין תוכחה, עד כמה אנו חייבים להוכיח לציבור או ליחיד לקיים מצוה, אם רואים מצדם הזנחה או רשלנות בשטה

וירשתם אותה – וישבתם בה

מסויים. בשלחן ערוך (אורח חיים סימן תר"ח ובפוסקים) דנים באריכות בסוגיא זו. מצד אחד, יש דין תורה "הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט), ומצד השני אנו מוצאים בדין מסויים, הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים (ביצה ל). וגם מצינו אמר רבי אילעי משום רבי אלעזר ברבי שמעון כשם שמצוה לומר לאדם דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע" (יבמות סה). הפוסקים הדנים בעניין זה מבארים, וכך הוא שם בשלחן ערוך כי אם בדבר שהוא דרבנן, או שאינו מפורש בתורה, אפשר לומר, הנח להם, מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, אבל דבר שדינו מפורש בתורה, לא שייך דבר זה, אלא עלינו לבוא לתוכחה גלויה ליחיד או לציבור להיטיב דרכו. (ועיין בברכיי"וסף ובערוך השלחן, שם הדברים באריכות.)

דבר זה שעלינו להחזיק בכל השטחים של ארצנו הקדושה, מפורט בתורה כמה פעמים, וירישתם אותה וישבתם בה, כי הארץ לא ננית אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות, בדור מן הדורות, ולכן חייבים אנו לבוא בתוכחה גלויה לאלה שבידם להחליט, להמריץ אותם לשמור בזה על דין התורה להחזיק בכל שטחי הארץ.

[ג]

הרמב"ן בהגדירו מצוה זו, הדגיש כאן שלשה דברים: א. שנצטוונו לרשת את הארץ. ב. ולא נעובה ביד זולתנו מן האומות. ג. לא להניחה שממה. השלב הראשון הוא שחרור הארץ מידי הגויים והחזרתה לידי עם ישראל; השלב השני, שלא נעזבנה בידי זולתנו מן האומות. כי שחרור הארץ אינו מסתיים עם השתלטות צבא ישראל על אותם שטחים. אנו חייבים ליישב בכל השטחים האלה בני ישראל שישבו שם בקביעות, ובזה נגמרת המצוה של וירשתם אותה וישבתם בה.

אנו מוצאים בתקופת יהושע, ובימי דוד ושלמה, שכמה ערים נכבשו ותור-עביהן העלו מיסים לישראל. יש בירושלמי דיון בזה האם חלה קדושת הארץ על אותם השטחים לדין חיוב תרומות ומעשרות. (עיין ירושלמי שביעית, פרק ששי ודמאי, פרק שני, ובפירושו הר"ש סידיליאו, מהר"א פולדא והחזון-איש, שם בירושלמי שביעית). לדבריהם יוצא כי רק התיישבות יהודית בתוך השטחים המשוחררים מבטאה את ריבונות עם ישראל בשטחי הארץ, ואילו כיבוש צבאי ומדיני וכן העלאת מיסים לישראל, אינם מהווים עדיין ביטוי מוחשי לריבונות ישראל. ביטוי לריבונות ישראלית אפשרי רק על-ידי התיישבות בני ישראל בכל ערי יהודה ושומרון, כמו שכתוב בתורה: וישבתם בה!

[ד]

נקודה נוספת בהלכה זו.

במשך עשרים שנה עברו עלינו שלש מלחמות, בגבולות הקודמים, שהיו צרים להחריד. רוחב הגבול הקודם ליד נתניה במרכז הארץ היה בסך-הכל שנים-עשר קילומטר, אשר בדרך הטבע אי אפשר להחזיק מעמד שם. רק על-ידי גס יוצא מן הכלל, זכינו לנצח את אויבינו בשלש מלחמות.

יש כלל גדול בהלכה; תלתא זימנא הוי חזקה, כמבואר בש"ס וברמב"ם, ונפסק להלכה בשלחן ערוך יורה דעה (סימן א; סימן ק; סימן קפה) והאבן העזר (סימן ט) ובכמה מקומות אחרים בש"ס ופוסקים. ולפי כלל זה, מקובל אצלנו הדבר שגם בעתיד אם נהיה, חס ושלום, במצב מסוכן כמו זה שבו היינו, יתרחש גס, וננצח את אויבינו. אבל לפי ההלכה אין סומכין על הנס, כמבואר בשלחן ערוך יורה דעה (סימן קטז), ובעוד מקומות בש"ס. והירושלמי לומד דבר זה בפסוק מפורש בתורה, (דברים ו) "לא תנסו את ה'". מכאן שאין סומכין על הנס.

ואם יעלה על דעת מישהו למסור משטחי ארצנו הקדושה לידי האויבים, ולסמוך על ניסים שקרו לנו עד היום, הריהו עובר בזה על לאו מפורש בתורה, שהרי יש איסור לסמוך על הנס.

וכך היא לשון השלחן ערוך (יורה דעה סימן קטז) ברמ"א: "וכן יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, כי סכנתא חמירא מאיסורא, ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור, ולכן אסרו חכמים לילך בכל מקום סכנה, כגון תחת קיר נטוי וכו' וכל אלו הדברים הם משום סכנה, ושומר נפשו ירחק מהם, ואסור לסמוך על גס או לסכן נפשו בכל כיוצא בזה".

כל המומחים מעידים כי הגבולות הקודמים היו גבולות מסוכנים ביותר בדרך הטבע, ונשקפת סכנת כליה, ח"ו, לעם ישראל, ורק בדרך גס החזקנו מעמד, ואילו הגבולות הנוכחיים, שהם היס, הירדן, הרי חרמון, ותעלת סואץ ונחל מצרים, הם גבולות בטוחים וטבעיים, כי לפי ההלכה אסור לנו לזון מהגבולות הנוכחיים ולחזור מהם.

ויש כאלה האומרים, כי לפי המצב הנוכחי, אנו עומדים במתיחות מתמדת עם האויבים שמסביב, ואין שלום אתם, ולכן יש לחפש פתרון לזה על-ידי החזרת שטחים. עליהם אני קורא את דברי רבי עקיבא (ברכות סא) שהשיב לפפוס בן יהודה שהוכיח אותו על שמקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה בדברים הבאים: "האם אי אתה מתיירא מפני המלכות? השיב לו רבי עקיבא אמשול לך משל למה הדבר דומה, לשועל שהיה מהלך על גב הנהר, וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם מפני מה אתם בורחים, אמרו לו מפני רשתות שמביאים עלינו בני אדם, אמר להם

וירשתם אותה — וישבתם בה

רצונכם שתעלו ליבשה, ונדורו אנו ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם, אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פיקח שבחיות? לא פיקח אתה, אלא טיפש אתה, ומה במקום חיותינו אנו מתייראין, במקום מיתנתו על אחת כמה וכמה. אף אנחנו, עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי הוא חייך ואורך ימך כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה, על אחת כמה וכמה". אם כן, עכשיו שאנו בגבולות בטוחים וטבעיים, מציקים לנו האויבים בלי הרף, אם נחשוף חס ושלום את עצמנו, למצב המסוכן הקודם, מביאים אנו עצמנו לידי סכנה. ואפילו אם יבטיחו לנו בפה ובכתב, שיעשו שלום אתנו, אין לזה בסיס מבחינת ההלכה, כמבואר במסכת בבא בתרא (דף מה) ובמסכת גדה דף מה על יסוד הכתוב (תהלים קמד) כי אין לסמוך שיקיימו דבריהם, ולכן מחייבת ההלכה להחזיק את כל שטחי הארץ הקדושה בידינו.

[ה]

נוסף לזה יש גם לאו מפורש בתורה (דברים ו) כי יביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גויים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסי... ונתנם ה' אלקיך לפניך... ולא תחנם. ומבארים בגמרא (עבודה זרה דף כ) מלשון חניה בקרקע. והרבה דנו הפוסקים האחרונים בקשר לתכנית מכירת קרקע שבביעית שהנהיגו בשנים שנתחדש הישוב היהודי בארץ ישראל, כדי להפיקע איסור שביעית, והיו כאלה שהתנגדו לדבר מדין לא תחנם. והיו כאלה שהקילו, על יסוד דברי הרמב"ן (גיטין פרק ד) כי האיסור הוא לתת מתנה או חניה שהוא לטובת הזולת, אבל אם עושה הדבר לטובת עצמו של היהודי אין כאן איסור בזה. והמכירה היא זמנית רק לשנה שביעית. אבל כאן, כאשר שטחי הארץ נמצאים בידי ישראל, לבוא ולמסור משטחים אלה לידי גויים, בזה הצורה הקשה והחמורה ביותר של איסור התורה: לא תחנם.

[ו]

יש עוד נקודה רגישה בשטח זה. כל שטחי ארץ-ישראל הנמצאים בשלטון ישראל, יש עליהם דין קדושה, כמבואר במשנה (כלים פרק א) עשר קדושות הן. ארץ-ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא מקודשת... וכיון שיש לנו עניין עם קדושה, יש כלל גדול בהלכה (מנחות צט) מעלין בקדש ולא מורידין, ולומד דין זה מן הכתוב (במדבר יז) את מחתות החטאים האלה בנפשותם ועשו אותם ריקועי פחים צפוי למזבח כי הקריבום לפני ה' ויקדשו. בתחילה תשמישי מזבח, ועכשיו מזבח גופו. ודין זה משמש יסוד

לכמה גופי הלכות בשלחן ערוך (אורח חיים סימן כה, וסימן נקד ועוד). ולכן כיון שעל-ידי שחרור השטחים חלה עליהם קדושת הארץ, אסור להוציאם מידינו, כי מעלין בקודש ולא מורידין, אסור להוריד את קדושת הארץ שחלה על אותם השטחים, והם צריכים להישאר בקדושתם בידי ישראל, לדורות עולם.

[ז]

כפי שנתברר מבוססות ההלכות בשטח זה, נוסף להלכות הרגילות, גם על מניעת סכנות המאימות על קיומו של עם ישראל. והשתא דאתית להכי, יש לנו אזהרה חמורה בתורה (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך; שהיא מצוה מן התורה להשתדל למנוע מצב של סכנה מן האדם בישראל, ולהש-תדל בהצלתו בכל האפשרי. ועל אחת כמה וכמה, שדבר כזה יכול להביא התהוות והיוצרות של סכנה לכלל ישראל, שאם יוותרו על עמדות ועל שטחים המהווים גבולות בטחוניים לכלל ישראל, כל פעולה כזו, מעמידה חס ושלום בסכנה את כלל ישראל. ולכן חייבים רבני ישראל להזעיק ולעורר, מבחינת הדין של לא תעמוד על דם רעך. עלינו לעורר ולהזהיר כדי למנוע סכנה, וכדי להבטיח הצלתו של כלל ישראל.

על אופיו של עם ישראל העידה התורה (דברים ד) ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ההלכה מגדירה מה זה חכם, ומה זה שוטה. במסכת הגיגה (ד) מגדירה הגמרא: "איזהו שוטה המאבד מה שנותנים לו". והנה זכינו וניתנו לנו בעזרת ה' כל שטחי הארץ, כפי שהובטח לנו על-ידי ה' בתורתנו הקדושה, ואם נאבד את זה כמו ידינו, זה בבחינת שוטה המאבד מה שנותנים לו. ואנו נקראים עם חכם ונבון, לא יתכן שאנו נאבד מה שנתנו לנו, כי על-ידי זה ננהג בניגוד למה שהעידה התורה עלינו: "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה".

בתורה (במדבר כה) כתוב: "לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום". ואמרו חכמים (קדושין סו) שלום כתוב ו' קטועה, כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. יש כאן רמז, כי שלום ושלם הולכים שלובי זרוע. אם יהיה שלם, ארץ-ישראל בשלמותה, או יהיה שלום, אבל אי אפשר לרכוש את השלום עם האויבים על-ידי "ו' קטועה", על-ידי קטיעת חלקים משטח ישראל. השלמות תביא את השלום.

ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום!